

afers
fulls de recerca i pensament

Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura.
Estudi i anàlisi

Vicent Falomir del Campo

19

Miscel·lània

1994

VICENT FALOMIR DEL CAMPO

Universitat Jaume I

Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura
Estudi i anàlisi*

Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura. Study and analysis

In May of 1995 will be completed seventy-five years of the apparition of the first issue of the Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura, one of the three objectives of the founders of the society. The two others were the creation of a library and to promote journeys in order to know the artistic monuments of the district of Castelló. With this article, the author wants to surrender homage to a cultural review, learned, of long life and of a permanent interest, indispensable in order to know the history, the art and the geography of the populations of this district of the north of the Valencian Country, but also in order to undertake many another important topics of the Valencian reality.

* En aquest article desenvolupe una part de la meua tesi doctoral, dirigida pels professors de la Universitat de València, Manuel Ardit Lucas i Vicent L. Salavert Fabiani, on estudie la història de la Societat Castellonenca de Cultura.

En maig de 1995 farà setanta-cinc anys que aparegué el primer quadern del *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, un dels tres objectius dels fundadors de l'entitat¹. Els altres dos eren la creació d'una biblioteca i fer excursions per conèixer els monuments artístics de les comarques de Castelló.

Les excursions van començar en 1921, i durant tota la dècada del 1920 es feren nombroses eixides a les comarques septentrionals de la província, concretament a Sant Mateu, on eren rebuts per mossén Betí, el qual feia de guia per les altres poblacions de la comarca. A banda d'anar per les comarques del Maestrat i dels Ports, els membres fundadors, acompanyats per altres socis, visitaren les comarques del Palància, on un altre capellà, José Ma. Pérez Martín, els feia també de «cicerone»².

La creació de la biblioteca de la Societat³ fou resultat de les donacions d'alguns socis, de la compra de biblioteques —com ara la de mossén Betí l'any 1927 per 1.000 pessetes— i l'intercanvi del *Boletín* amb revistes d'altres institucions culturals espanyoles i estrangeres. Algunes de les primeres relacions establertes foren amb la Biblioteca Communale de Bolonya i l'Academia Virgiliana de Màntua. El 1923, el *Boletín* arribava a la Hispanic Society of America, de Nova York. L'any següent, la Societat establia relacions amb l'Institut d'Estudis Catalans. El 1929, amb la Universitat de Cambridge i amb el Victoria and Albert Museum, de Londres. Actualment el *Boletín* s'envia a institucions culturals d'arreu del món, entre les quals figuren nombroses universitats com ara les d'Indiana, Pennsylvania, Illinois, California, Toronto, Alberta, o Saskatchewan, a banda de les espanyoles.

Amb aquest article volem retre homenatge a una revista cultural i erudita de llarga

¹ Segons consta en l'acta de constitució de la Societat (15 de març de 1920) els cinc fundadors foren Salvador Guinot Vilar com a president; Juan B. Carbó Doménech, Ricardo Carreras Balado i Àngel Sánchez Gozalbo com a vocals i Lluís Revest Corzo, que actuava com a secretari.

² A les pàgines del *Boletín*: hi ha cròniques molt detallades d'aquestes eixides. Per exemple, als articles següents: R. CARRERAS BALADO: «Un día en el Maestrazgo», *BSCC*, V:2 (1921), pp. 5-9; H. GARCÍA GARCÍA: «Excursions artístiques: una visita al Monestir de Benifaçà», *BSCC*, T:24 (1948), pp. 307-312; i especialment la sèrie «Excursiones Artísticas», mantinguda per SÁNCHEZ GOZALBO, amb descripcions molt acurades de la geografia, art i història, on trobem els textos: «Adzaneta del Maestre», «el Castell» i «les Torrecelles», *BSCC*, V:9 (1928), pp. 271-273. En *BSCC*, V:9 (1928), pp. 365-369. En *BSCC*, V:10 (1929), pp. 11-16; «Salvasoria», *BSCC*, V:8 (1927), pp. 267-278; «Segorbe, Navajas, Valdecris», *BSCC*, V:9 (1928); pp. 175-178; «El ansia excursionista», *BSCC*, V:7 (1926), pp. 67-80; «Una excursión a las cuevas de 'la Mola Remigia'», *BSCC*, V:15 (1934), pp. 360-366; «Dos excursiones, unas cartas y un historiador del Maestrazgo: (Recordando a mosén Betí)», *BSCC*, T:52 (1976), pp. 290-312.

³ La biblioteca de la Societat té actualment prop de 4.000 títols de monografies i 624 de revistes. La descripció bibliogràfica de les col·leccions de la seua hemeroteca es publicarà aviat amb el catàleg de revistes de la Universitat Jaume I. El conjunt procedeix de donacions de socis, intercanvis amb institucions i, en un percentatge molt més reduït d'adquisicions.

vida i d'un interès permanent, imprescindible per conèixer la història, l'art i la geografia de les poblacions castellonenques, però també per a abordar molts altres temes importants de la realitat valenciana.

Antecedents

Els antecedents del *Boletín* cal cercar-los a la fi del segle XIX en la *Revista de Castellón*, que va tenir una durada de tres anys i un caire localista i folklorista. Hi van començar a escriure alguns dels fundadors de la Castellonenca. El 1903, *Ayer y Hoy*, repreneia aquell impuls trencat. Encara, entre 1911 i 1915 es publicà *Arte y Letras*⁴, i entre 1912 i 1914 *Revista de Castellón*. En aquelles pàgines col·laboraren, entre d'altres, Salvador Guinot, Lluís Revest, Emiliano Benages i Ricardo Carreras, amb més autors que després crearien el *Boletín*. i, sobretot, la mateixa entitat, que, d'acord amb Sánchez Adell «*había nacido (...) como fruto cuajado de un ambiente de inquietudes y afanes culturales que venía gestandose en nuestra ciudad desde principios de siglo, y que en la segunda decena del mismo había hecho aparecer revistas como Arte y Letras*» i «*Revista de Castellón*» en cuyas páginas queda reflejada una interesante generación intelectual castellonense»⁵.

Pel maig de 1920 apareix el primer quadern del *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*. El propòsit dels fundadors era començar el mes de gener, però diversos impediments —una vaga de tipògrafs, la necessitat de perfilar alguns articles— retardaren l'aparició de la revista. Així quedà definit a la premsa i en la nota de l'editorial signada pels cinc membres fundadors de la Societat: «*Nuestro proposito fue comenzar la publicación en el primero de enero; pero como no fue posible para dar más en el presente solo la mitad y por tanto habrá sólo un tomo del Boletín y el número correspondiente a la sección de publicaciones. El importe de la suscripción de 1920 será de 6 pesetas*»⁶. Des del principi, la subscripció al butlletí donava la qualitat de soci de l'entitat castellonenca. Pel *Boletín* es va aconseguir establir relacions amb altres entitats i societats culturals espanyoles i d'arreu del món⁷.

⁴ V. FALOMIR i P. GARRIDO: *Índex d'autors, temàtic i topònims de la revista «Arte y Letras» (1911-1915) i la «Revista de Castellón» (1912-1914)*. Hem elaborat una anàlisi dels articles i un índex de topònims i temàtic. Aquesta descripció bibliogràfica es troba a l'apèndix de la meua tesi doctoral i es publicarà aviat al BSCC.

⁵ J. SÁNCHEZ ADELL: *La Sociedad Castellonense de Cultura: más de medio siglo de actividad editorial*, Exposició Bibliogràfica de Castelló, Ajuntament de Castelló de la Plana, Castelló de la Plana:1984, pp. 16-17.

⁶ La premsa de la capital de la Plana es féu ressò de l'esdeveniment. Hi ha referències a l'*Heraldo de Castellón*, 15 de maig de 1920 i 17 de maig de 1920. També al *Clamor* del 15 de maig de 1920.

⁷ Actualment la Societat té 478 socis entre persones i entitats. La major part són de Castelló i les seues comarques.

Des del primer quadern fins al fascicle número 5 de 1936, la regularitat es mantingué. La interrupció va arribar en començar la guerra civil espanyola. Després, els moments difícils de la postguerra, la gran quantitat d'escriptors assassinats, la manca de paper a les impremtes i d'altres circumstàncies van fer que fins al 1943 no es tornàs a reprendre la publicació de la revista. La comissió executiva de la Societat, després d'entrar les tropes del general Franco a Castelló, el 14 de juny de 1938, es reunia sota la presidència de Salvador Guinot i amb la presència d'Àngel Sánchez Gozalbo i del secretari Revest, a la seu social del carrer de Cavallers. A partir d'aquesta presa de contacte, Salvador Guinot sol·licita moltes vegades al Governador Civil de Castelló —que també era Cap Provincial de Premsa— permís per tornar a publicar la revista. Aquestes sol·licituds van ser moltes vegades denegades, sovint amb l'argument de la manca de paper.

L'any 1943 els socis tornen a tenir a les mans el quadern. Després de les peticions del president de la Societat al Ministerio de Educación Nacional, el qual li va contestar d'ofici i així es recull al llibre d'actes de la Societat: «*El señor Presidente da cuenta de un oficio de la Vicesecretaría de Educación (Popular) digo Nacional fecha en 4 de junio de 1943 por el que se ratifica el permiso para la publicación de nuestro 'Boletín'. Propone y así se acuerda se den las gracias a cuantos han intervenido en este asunto. Se propone por el señor Sánchez Gozalbo y así se acuerda, que se celebren reuniones periódicas para preparar material y ordenar la administración y los ficheros en previsión de que se conceda pronto para el 'Boletín' el permiso solicitado*»⁸.

Amb un text anònim, «El hilo roto», comença una nova etapa de la Societat i del *Boletín*. L'any següent de tornar-se a publicar la revista, moria a Castelló Salvador Guinot. Fou nomenat Carlos Gonzalez-Espresati com a nou president. La direcció del butlletí recaigué en Eduard Codina Armengot.

L'any 1949 es féu un número extraordinari per commemorar el 25 aniversari de la publicació. Aquest mateix any, el Consejo Superior de Investigaciones Científicas integrà la Societat i el *Boletín* en el Patronato José Ma. Quadrado. Vicente Gimeno Michavila deia, en aquest quadern extraordinari: «*lo verdaderamente extraordinario, rayando en lo milagroso, es el hecho de que en una ciudad eminentemente agrícola, de reducido vecindario, vea a la luz y logre tener largos años de existencia, una importante publicación, que honra al pueblo que aparece*»⁹.

L'any 1952, Àngel Sánchez Gozalbo proposà als membres de la comissió executiva fer un número extraordinari per commemorar el 7è aniversari del privilegi concedit pel rei en Jaume I per traslladar Castelló de la montanya al pla. Llavors, la direcció del *Boletín* estava a càrrec d'Eduard Codina, qui dirigia també una revista de la Diputació de Castelló titulada *Penyagolosa*. A la mort de Codina, a principis d'agost

⁸ Llibres d'actes de la Societat, 10 de maig de 1942. Acta 65.

⁹ V. GIMENO MICHAVILA: «Las bodas de plata del Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», BSCC, V:25 (1949), p. 585.

de 1979, la comissió executiva de la Societat nomenà Eugeni Díaz Manteca director de la publicació. Durant els anys que va romandre Díaz Manteca a la direcció, es va canviar el format de la revista d'acord amb els models marcats per la UNESCO; per tal d'abaratir els costos es passà imprimir a Barcelona; igualment es van publicar articles sobre els cursos de Paleografia i Diplomàtica impartits a Benassal i a Castelló des del 1978, dirigits pel professor de la Universitat de València Josep Trenchs Odena i organitzats per la Societat.

L'últim terç de l'any 1991 es duguà a terme una nova reestructuració del comitè executiu, en morir el president de la Castellonenca Casimir Melià Tena. Ferran Olucha fou nomenat director del *Boletín* i la presidència de la Societat recaigué en José Sánchez Adell, vinculat a l'entitat des de l'any 1949¹⁰.

Periodicitat

Des de maig de 1920 fins a desembre de 1922, la revista va tenir una periodicitat mensual. L'any 1923 (tom IV) es converteix en bimensual. Aquest canvi es va produir com a conseqüència de la vaga de tipògrafs que no es va solucionar fins al 1923. En vista d'això, el president de la Societat encarregà Carreras i Sánchez Gozalbo de fer gestions amb l'impressor Armengot, per publicar el més aviat possible la revista i, en el cas de no haver acord amb aquest, que mantinguessen contactes amb altres impremtes de la ciutat de Castelló¹¹. Finalment, només es van publicar dos quaderns, però amb el mateix nombre de pàgines que si haguessen aparegut amb periodicitat mensual.

Des de 1923 fins a 1947 la periodicitat continua essent bimensual. A finals del 1947 el tresorer, Àngel Sánchez Gozalbo, informà la junta directiva de les dificultats econòmiques que travessava l'entitat. Per aquest motiu, proposà canviar la periodicitat de la revista: «*Después de estudiar diversos procedimientos para aliviar en lo posible lo apurado de la publicación se acuerda, por lo pronto, convertir el cuaderno en trimestral*»¹². Pel desembre del 1948, Sánchez Gozalbo, encara com a tresorer, informà als membres de la junta, que en haver fet el butlletí en quaderns trimestrals s'havia aconseguit acabar l'exercici amb superàvit. Des d'aquesta data, el butlletí ha mantingut la periodicitat trimestral, si bé al llarg de la dècada del 1980 s'acumularen distints quaderns en un mateix volum.

¹⁰ En l'acta núm. 7 de la junta directiva de la Societat (31 de desembre de 1949) es registra: «*Se acuerda nombrar bibliotecario al socio d. José Sánchez Adell licenciado en Filosofía y Letras*».

¹¹ Durant la dècada del 1920 a Castelló de la Plana va haver diverses vagues de tipògrafs; una de les més fortes i que va repercutir en la publicació del *Boletín* fou la de 1923. Per a més informació, a banda del Llibre d'Actes de la Castellonenca, vegeu «*La sociedad tipográfica y los patronos*», *Heraldo de Castellón*, 26 de desembre de 1922, núm. 10.342.

¹² Llibre d'Actes de la Societat, 30 de desembre de 1947. Acta núm. 3.

Es dedicaven quaderns extraordinaris per recordar la mort d'un membre destacat de la Societat, o actes i records històrics. Així, l'any 1926 es realitzà un homenatge a mossèn Betí, dedicant-li una part dels quaderns. L'any 1929 se'n va realitzar un per recordar la figura de Ricardo Carreras; dos anys després ho farien per recordar la personalitat d'un altre fundador, Juan B. Carbó. Després de la guerra es van fer homenatges a la mort de Guinot, a Honori García, etc.

També cal destacar altres volums extraordinaris com el de la commemoració del 25 aniversari del *Boletín* (1949); els tres volums dedicats a les Noces d'Or (1970), un d'ells dedicat a Sánchez Gozalbo i el tercer amb un índex cronològic de la publicació; l'any 1980 es va editar un volum per commemorar el Cisma d'Occident a les terres valencianes; en el volum de l'any 1982, es recullen els treballs del Curs de Diplomàtica Pontifícia i Reial; l'últim quadern de 1985 commemorà el VI Centenari de la Cartoixa de Vall de Crist; l'últim de 1987 fou en record del VI Centenari de la mort de Pere IV (1387-1987); en 1988 es va preparar una miscel·lània en homenatge a Sánchez Gozalbo i, per últim, en els quaderns I i II del *Boletín* de l'any 1992 (tom LXVIII) es féu un homenatge a Casimir Melià Tena. L'últim quadern d'aquest mateix any fou un volum dedicat al geòleg castellanenc Vicent Sos Baynat.

Dipòsit legal

Amb l'aplicació de la normativa apareguda l'any 1958 referent al Dipòsit Legal¹³, els membres de la junta directiva, conscients de la importància de facilitar tres exemplars del *Boletín* perquè es pogués conservar millor el patrimoni bibliogràfic, van presentar la publicació entre les primeres de la província. L'oficina de dipòsit legal li va assignar el número 3¹⁴.

A partir de 1958 apareixen en les cobertes del *Boletín* les sigles D.L.CS-3-1958. La impremta del Butlletí va ser des del principi la de la família Armengot, de la capital de la Plana. Els anys 1984-1987 la impressió del *Boletín* es féu a Printer, de Barcelona. El tom LX de l'any 1984 té dos números de Dipòsit Legal: D.L.B-28832-1984 i B-12836-1985 (correspon a l'últim quadern). L'any 1988 Armengot tornà a fer-se càrrec de l'edició.

L'ISSN (*International Standard Serial Number*). És una codificació numèrica internacional per poder identificar una revista. Malgrat haver-lo notificat a la Societat

¹³ Decret de 23 de desembre 1957 (BOE, núm. 17, 20 de gener de 1958).

¹⁴ El llibre de registre del *Servicio de Depósito Legal* de la Delegació de Castelló de la Plana, des de 1958, és a la Biblioteca Pública de Castelló. El primer número és del *Boletín Oficial de la Provincia de Castellón*; el segon, d'un llibre publicat per la impremta Rosell de Castelló sobre càlculs de percentatges bancaris; el tercer és el del *BSCC*, publicat per Francisco Armengot, amb un tiratge de 600 exemplars.

el *Centro Nacional Español del ISDS* l'any 1979 no apareix al *Boletín* fins al 1992 (ISSN: 0210-1475; Títol clau: *Boletín de la Sociedad Castellónense de Cultura*; Títol abreujat: *Bol. Soc. Castellón Cult.*

Anàlisi i estudi del Boletín

Des del 1920 fins a l'últim quadern de l'any 1993 hem comptabilitzat prop de 3.300 col·laboracions entre articles i recensions¹⁵, de les quals hi ha al voltant de 850 comentaris d'obres, sota l'epígraf *Notas Bibliográficas*. El nombre més important de recensions es deu a Sánchez Gozalbo. Posteriorment, González-Espresati i Sánchez Adell ténen també una participació considerable en aquest apartat. Dels articles hem estudiat la part quantitativa i la qualitativa. En la primera hem emprat tres paràmetres: a) espacial; b) temàtic; c) cronològic.

Pel que fa a la *variable espacial*, el percentatge més elevat correspon als articles de tema «provincial», seguit de les publicacions sobre la ciutat, a continuació un component important correspon a l'àmbit regional i en menor escala la component nacional i internacional. Respecte a la *variable temàtica*, cal indicar que, per agrupar les diferents matèries, hem emprat en la nostra tesi la Classificació Decimal Universal (CDU)¹⁶. La temàtica dels articles es refereix a l'àrea humanística. Més del 80% són articles d'història. Un percentatge important correspon a articles d'història medieval i d'art de les comarques de Castelló. També hem comptabilitzat prop de quatre-centes poesies, principalment d'autors valencians. Entre els més publicats hi ha els castellonencs Bernat Artola, Enric Soler i Godes i Joan Porcar Montoliu. Quant a assaigs de tema econòmic, el màxim col·laborador fou l'enginyer industrial Casimir Melià Tena.

Una altra temàtica abundant és l'arqueologia, on cal esmentar la sèrie «Excursions i recerques arqueològiques» de Joan Baptista Porcar Ripollés, amb articles des del 1931 fins al 1954, on estudia la comarca de la Plana, a més de les pintures rupestres del Maestrat (barrancs de la Valltorta i la Gasulla). Domingo Fletcher Valls, arqueòleg i director del Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació de València (SIP), col·laborà amb un interessant treball titulat: «La arqueología romana en la provincia de Castellón» publicat en el *Boletín* dels anys 1955 i 1956.

De geologia, cal recordar nombrosos articles de Vicent Sos Baynat principalment sobre la Plana Alta, amb un important treball de camp i acurats articles amb una

¹⁵ V. FALOMIR: *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura: Índice General (1920-1991)*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València:1992.

¹⁶ Quasi la meitat de les matèries fan referència als números 8 i 9 de la CDU (Classificació Decimal Universal), és a dir literatura, lingüística, geografia, biografia i història. El percentatge més baix correspon als números 1 i 2: psicologia, filosofia i religió.

àmplia bibliografia. Honori García estudià el dret foral valencià. Germà Colón investiga sobre la nostra llengua. Gonzalo Puerto sobre danses del Maestrat. Igualment convé retenir la important transcripció documental continguda en la «Colección de Cartas Pueblas», que consta fins ara de 117 cartes que van des de l'any 1920 (la primera transcrita per Manuel Ferrandis Irles) fins al 1993, en què es publica la carta CXIX, referent a la població castellonenca d' Artana, transcrita per Eugeni Díaz Manteca...

Pel que fa als articles d'història, els d'història medieval representen un 66,60%. A continuació hi ha els d'història contemporània i moderna, amb un 11,13% i un 9,85%, respectivament. El 6% del total són d'arqueologia; la major part, obra de Porcar Ripollés, sobre excavacions i prospeccions a Castelló i rodalies. Cal ressenyar els interessants treballs sobre la cultura ibèrica a Borriol.

Si efectuem una anàlisi bibliomètrica, l'autor més prolífic és Àngel Sánchez Gozalbo, ànima del butlletí no sols pel nombre d'articles publicats, sinó fins i tot en allò que afecta la part econòmica, ja que sovint, sobretot els primers anys, les despeses de publicació anaren al seu càrrec. També publicaren molt Revest, Guinot i Juan B. Carbó; després, González-Espresati i Sánchez Adell. A banda aquests autors, han col·laborat investigadors estrangers com ara Ezio Levi, Filangieri di Candida, Tomas Glick, James Casey, etc.

Llibres i fascicles

La Societat Castellonenca de Cultura no s'ha limitat a editar el *Boletín*, sinó que ha publicat una sèrie ben important de col·leccions de llibres, que podem dividir en tres apartats: I) obres dintre de col·leccions; II) obres fora de col·lecció; III) revistes. Els llibres i opuscles sumen 339 títols, dels quals 224 estan integrats en les 16 col·leccions editades. D'obres fora de col·lecció o de èrie n'hi ha 115, l'última del 1979.

I. Les obres editades en col·leccions s'agrupen en 16: «Colección Arte», «Arte e Historia», «Libros raros y curiosos», «Obras de Investigación Histórica», «Arqueología», «Geografía y Geología», «Clinica y Laboratorio», «Estudios Económicos», «Derecho», «Crítica e Ideas Estéticas», «Letras Castellanas», «Clásicos Valencianos», «Biblioteca de contemporaneos», «Gentes y Biografías», «Comarcas y pueblos», «Temas castellonenses». La sèrie més extensa és «Obras de Investigación Histórica», amb seixanta llibres i la sèrie que menys obres té la de «Gentes y Biografías», amb *Gent popular de Castelló*, de Tomàs Escuder (1983).

II. Obres fora de col·lecció (obres no seriadés). Hem comptabilitzat 115 títols. El primer és el de Joaquim Garcia Girona: *Seidia*, editada l'any 1920, i l'última *El cartujo Bernat Gort y los primeros años del Vall de Crist* (1979), de Josep Trenchs.

III. Revistes. A més del *Boletín*, l'entitat ha editat dues revistes: *Mijares* i

Suplemento Literario. A *Mijares* escrivien quasi tots els col·laboradors assidus del *Boletín*. Va durar deu anys, des de juny de 1951 fins al 1961 (els últims anys es van agrupar quaderns), amb un total de 20 números; hi comptabilitzem 367 títols (articles, poesies, assaigs i referències bibliogràfiques)¹⁷. La dirigia J. Porcar Montoliu, a proposta del president C. González-Espresati, qui l'any 1951 va informar la comissió executiva de la Societat sobre la conveniència de fer un suplement literari, no periòdic, que s'entregaria gratuïtament amb el *Boletín*.

El *Suplemento Literario* va tenir una vida de dos anys (1983-1984). La col·lecció consta de quatre quaderns, dirigits per José Luis Aguirre Sirera¹⁸ i sufragats amb una subvenció de 400.000 pessetes, concedida l'any 1982 a la Castellonense pel president de la Fundació Balaguer, Sr. Albella, gràcies a una gestió de Casimir Melià. Era bilingüe, amb col·laboracions en castellà i català, i recollia textos i traduccions en altres llengües; donà a conèixer escriptors novells i publicà narrativa, poesia i teatre. La fi de la subvenció comportà la de la revista.

Conclusions

En bona mesura, la continuïtat del *Boletín* es deu, entre altres motius, a la tasca d'Àngel Sánchez Gozalbo que fou l'ànima de l'entitat castellonenca i de les seues edicions, en tingué bona cura i cercà moltes noves col·laboracions per a la revista, a la qual dedicà fins i tot diners propis quan calia eixugar dèficits. En l'àmbit cultural el *Boletín* manté intercanvis amb importants institucions estatals i amb entitats docents i acadèmiques de la resta del món. El *Boletín* constitueix un fons imprescindible per estudiar, investigar i, en definitiva, conèixer la història, la geografia, l'art... de les comarques de Castelló.

Per últim, cal dir que la trajectòria mantinguda durant tants anys continua viva i amb molt bones perspectives de futur, per la incorporació de nous col·laboradors i per la signatura d'un conveni de col·laboració, el desembre de 1992, entre la Societat Castellonense de Cultura i la Universitat Jaume I, que permetrà continuar les tasques d'investigació i de difusió del patrimoni cultural castellonenc.

Borriol, abril de 1994

¹⁷ Els articles de *Mijares* es descriuen a la meua tesi doctoral. He comptabilitzat 367 articles i recensions, ordenats alfabèticament per autors.

¹⁸ Carta que em va dirigir el professor de la Universitat Jaume I, José Luis Aguirre, el 4 de febrer de 1994.

editorial afers

Agustí Alcoberro / Josep Vicent Boira Maiques / Jordi Casassas
/ Vicent Falomir del Campo / Ricard Frach Benavent / Matilde
González López / Antoni F. Grau i Escrihuela / Josep Mas-
sot i Muntaner / Gustau Muñoz / Patrici Poujade / Núria Sales
/ Lluís Torró Gil /

I.S.B.N.:
84-86574-21-8